

LINGVODIDAKTIKANING DOLZARB MUAMMOLARI

Toshkent – 2024

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“LINGVODIDAKTIKANING DOLZARB MUAMMOLARI”

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari

2024-yil 16-may

Toshkent — 2024

UDK: 37.017.94:811 (063)

Lingvodidaktikaning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Elektron nashr. – Toshkent, 2024. – 427 b.

Mas’ul muharrir:

K. Mavlonova – pedagogika fanlari doktori, dotsent.

Taqrizchilar:

R.Niyozmetova Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
O‘zbek adabiyoti ta’limi kafedrası professori,
pedagogika fanlari doktori.

M. Sobirova Namangan davlat pedagogika instituti professori,
pedagogika fanlari doktori.

To‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

M. Yuldasheva	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi
M. Alimbekova	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi
Sh.To‘rayeva	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi
D. Normuminova	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi
X. Baxtiyorova	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi
X. Navro‘zova	Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili ta’limi kafedrası o‘qituvchisi

Ushbu to‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili va adabiyot ta’limi fakulteti Ona tili ta’limi kafedrası tomonidan 2024-yil 16-mayda “Lingvodidaktikaning dolzarb muammolari” mavzusida o‘tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallaridan tashkil topgan.

ONA TILI TA'LIMI VA ZAMONAVIY LINGVODIDAKTIKA MASALALARI

– badiiy asarlar mutolaa qilayotganda, kinofilmlar tomosha qilayotganda e'tiborni oshiradi;

– jozibali, ta'sirchan nutqni his qilinadi;

– ibora, tasviriy ifodalarning, maqollarning ma'nolarini idrok qilinadi;

– o'quvchilarning nutqi o'sadi;

– so'zlar ma'nolariga teran nazar bilan qaraydigan bo'ladi;

– matnda so'zlarning ma'no nozikliklarini, ko'chma ma'nolarini his qilgan holda foydalanishni o'rganadilar.

Xulosa shuki, ona tili darslarida iboralarini, ularning ma'no nozikliklarini o'quvchilar ongiga singdirish, o'z nutqlarida to'g'ri qo'llay olish darajasiga yetkazdirish o'qituvchilarining zimmasidagi mas'uliyatli vazifa sanaladi.

Adabiyotlar:

1. A. G'ulomov, M. Qodirov. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Fan va texnologiya, 2012-yil.

2. B. Mengliyev, M. Xudoyberdiyeva, O. Boymatova. O'zbek tili iboralarining o'quv lug'ati. Maktab o'quvchilari uchun. – Toshkent, Yangi asr avlodi, 2007.

3. Boltayeva B. Boshlang'ich sinflarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish. Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI. – 2020.

4. B. To'xliyev va boshqalar. O'zbek tili o'qitish metodikasi. –T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 82 b.

5. Davlat ta'lim standarti. – T.: O'qituvchi, 2017.

6. Mamatov A. O'zbek tili frazeologizmlarining shakllanishi masalalari. F.f.d.diss...avtoreferati. – Toshkent, 2000. – 56 b.

7. M.Yo'ldoshev: Cho'lponning xalq iboralaridan foydalanish mahorati. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, 1999-yil 6-son. – 59 b.

8. https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5668

9. <https://fanvatalim.uz/uz/article/54/>

ONA TILI DARSLARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Dilobar Normuminova

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti Ona tili ta'limi
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darslarida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish zaruriyati, kommunikativ kompetentlikni mohiyati, tadqiqotchi olimlar tomonidan berilgan ta'riflar hamda ularning qarashlari, samarali muloqot qilish ko'nikmasini rivojlantirish uchun samarali bo'lgan usul va texnologiyalardan foydalanish lozimligi haqida ish olib borilgan.

Kalit so'zlar: *kommunikativ kompetensiya, integratsiya, qobiliyat, muloqot, og'zaki nutq, tinglab tushunish.*

Butun dunyo raqamlashayotgan va sun'iy intellekt hayotimizga faol kirib kelayotgan bir paytda shaxslararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirish masalasi yanada dolzarb muammoga aylanib bormoqda. O'quvchilar turli texnologiyalar va internet ta'sirida ulg'ayishmoqda. Bu bir tomondan ularning aqliy rivojlanishiga, fikrlash qobiliyatlarining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatsa ham boshqa tomondan atrofdagilar bilan samarali muloqot qilishiga ko'rinmas salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ularning ona tili va boshqa fanlardan nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni egallashiga yordam beradi. Chunki o'quvchilar muloqot natijasida dunyoni kengroq tushunadilar.

Bu borada ilmiy tadqiqot olib borgan olimlarning qarashlari bilan tanishib chiqildi.

Muloqot, shubhasiz, jamiyatdagi odamlarning kundalik hayotidagi eng muhim va eng keng tarqalgan faoliyat yoki jarayonlardan biridir. Etimologik jihatdan "communication" so'zi lotincha "kommunikativ" fe'lidan olingan bo'lib, ko'pchilikka umumiy qilish, baham ko'rish yoki tarqatish ma'nosini bildiradi. Kommunikativ kompetensiya atamasi "biror narsani muvaffaqiyatli yoki samarali qilish qobiliyati" degan ma'noni anglatadi [Oxford lug'at]. Ushbu ta'rifga asoslanib, kommunikativ kompetensiya samarali muloqot qilish qobiliyati deb ayta olamiz. Nazariyachi olimlar tomonidan unga turli ta'riflar berilgan. Kommunikativ kompetensiya turli olimlar tomonidan o'rganilgan. Quyida taniqli tadqiqotchilarning ba'zi asosiy ta'riflarini keltiramiz.

Amerikalik tilshunos va kognitiv olim Xomskiy kompetensiya atamasini tillarni o'rganish bilan bog'liq holda ishlatgan birinchi olimlardan biridir. "Sintaksis nazariyasi aspektlari" (1965) asarida kompetensiya "so'zlovchi-eshituvchining o'z tilini bilishi"dir [Xomskiy, 1965, 4-bet]. Kommunikativ kompetensiya atamasi 1972 yilda birinchi marta Hymes tomonidan qo'llanib, uni turli kommunikativ vaziyatlarda ushbu kompetensiyadan foydalanish qobiliyati bilan birga zarur grammatik kompetensiya sifatida belgilagan. Uning ta'kidlashicha, bola "... qachon gapirish, qachon gapirmaslik, kim bilan, qachon, qayerda, qanday tarzda nima haqida gaplashish bo'yicha malakaga ega bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, bola nutqiy harakatlar repertuarini bajara oladi, nutq hodisalarida qatnashadi va boshqalar tomonidan ularning bajarilishini baholaydi. [Hymes, 1972, 277] Hymes 1970-yillarning boshida "kommunikativ kompetensiya" atamasini yaratgan. U muloqot faqat grammatik bilim (til qoidalarini bilish) bilan chegaralanmaydi. Shuningdek, u turli ijtimoiy kontekstlarda tildan to'g'ri foydalanishdir. Uning fikricha, kommunikativ kompetensiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Tildan funksional foydalanishni bilish (turli maqsadlarda);
- Ijtimoiy muhit va auditoriyani tushunish;
- Muloqot bilan bog'liq madaniy me'yorlardan xabardor bo'lish.

Hymesning ishiga asoslanib, Canale va Swain konseptsiyani batafsilroq ishlab chiqdilar. Ular to'rtta asosiy elementni o'z ichiga olgan kommunikativ kompetensiya modelini taklif qildilar:

- **Grammatik kompetensiya:** Grammatika va lug'atni bilish;
- **Ijtimoiy lingvistik kompetensiya:** tildan foydalanish ijtimoiy kontekstga qarab qanday o'zgarishini tushunish;
- **Diskurs kompetensiyasi:** fikrlarni izchil ifodalash va muloqotni samarali tashkil etish qobiliyati;
- **Strategik kompetensiya:** qiyinchiliklarni yengish va maqsadlaringizga erishish uchun turli xil aloqa strategiyalaridan foydalanish qobiliyati.

Savignon ona tili ta'limida **kommunikativ kompetentlikning** muhimligini ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, kommunikativ kompetensiya nafaqat nazariy bilimlar, balki bu bilimlarni hayotdagi muloqot sharoitida amaliyotda qo'llash qobiliyatidir.

Keyinchalik Viddovson ikki atama, kompetensiya va qobiliyatni farqladi. Uning uchun kompetensiya lingvistik va sotsiolingvistik kompetensiyalarni bilishni anglatadi, qobiliyat esa bu bilimlardan so'zlarni ma'lum bir ma'noga ega bo'lish uchun birlashtirish uchun ishlatish qobiliyatidir. Uning fikricha, qobiliyat kompetensiyaning bir qismi emas, ular bir-biridan farq qiluvchi ikkita tushunchadir va qobiliyat "doimiy ijodkorlik uchun faol kuch" bo'lib qoladi [Widdowson Bagaric and Mihaljevic Djigunovic, 2007: 95].

Bular bir nechta misollar va kommunikativ kompetensiya tushunchasi tadqiqotchilar tomonidan takomillashtirilib, tadqiq qilinishda davom etmoqda. Biroq, asosiy g'oya izchilligicha qolmoqda: samarali muloqot nafaqat tilni bilishni, balki uni turli ijtimoiy kontekstlarda strategik va to'g'ri ishlatishni ham o'z ichiga oladi.

Kommunikativ yondashuvning mohiyati real vaziyatda nutqni tushunish, o'z fikrini to'g'ri ifodalashga o'rgatishdir. Shuning uchun har bir mavzu uchun alohida vaziyat beriladi va shu vaziyatda nutq vositasida masalani hal qilish talab qilinadi. Til qobiliyatini inson hayotining farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan boshqa qobiliyatlardan ayri tasavvur qilib bo'lmaydi. Shuning uchun ham uni rivojlantirishda inson hayotida uchraydigan vaziyatlardan foydalanish muhim. Bu, birinchidan, o'rganuvchida dars jarayoniga nisbatan qiziqish va rag'batni kuchaytiradi; ikkinchidan, unda foydalanilgan nutq vaziyatning ichida bo'lgani uchun insonning xotirasida yaxshiroq saqlanadi [Azimova, 2021: 131].

Ona tili darslarida samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun qanday ko'nikmalarni rivojlantirishimiz kerakligini aniqlab olishimiz kerak.

Grammatik kompetensiya

Lug'at boyligi

To'g'ri tallaffuz qilish

Ohang, intonatsiya

Urg'u

Imlo savodxonligi

Diskurs(nutq)kompetensiyasi

Uyg'unlik

Mantiqiy va mazmuniy bog'lanish

	Nutqning dalillanishi
	Ishonchliligi
	Fikrning aniqligi
	Tinglovchini jalb qilish
	Turli vaziyatlarda turli muloqot uslubini tanlay olish
<i>Ijtimoy-lingvistik kompetensiya</i>	Turli ijtimoiy kontekstlarda nutqdan to'g'ri foydalanish
	Xushmuomalilik
	Yumorga boylik
	Noverbal vositalardan foydalanish
<i>Strategik kompetensiya</i>	Topqirlik
	O'ziga bo'lgan ishonchni oshirish
	Moslashuvchanlik
<i>Tanqidiy fikrlash</i>	Tahli qilish
	Dalillarni baholash
	Fikrlarni ishonchli tarzda yetkazish
<i>Faol tinglash</i>	Axborotni tushunish va unga mos tarzda javob qaytarish

Tasavvur qiling siz uy quryapsiz. Grammatika va lug'at g'isht bo'lsa, nutq me'morning rejasidir. Uning konstruktiv jihatdan mustahkam bo'lishini va barcha xonalar mantiqiy ravishda bog'lanishini ta'minlash vazifasidir.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradigan ba'zi amaliy tavsiyalar:

- O'quvchilarni kommunikativ faoliyatga undovchi vazifalar (juftliklarda ishlash, rolli o'yinlar, boshqotirmalarni yechish va boshqa hamkorlikdagi vazifalar) ko'p bo'lsa, shunda har bir o'quvchi doimiy ravishda faol harakatda bo'ladi;

- Kommunikativ faoliyat aniq vaziyat yoki kontekstni, maqsadni o'z ichiga olishi kerak;

- O'yinlar, rolli o'yinlar va muammolarni hal qilish vazifalari orqali turli xil rasmiy va norasmiy nutqiy vaziyatlarni mashq qilish;

- O'qituvchilar o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib vazifalarga e'tibor qaratish;

- O'quvchilar nutqida aniqlik va ravonlikka e'tibor qarating. Ularning nutqiga fikr-mulohaza va tuzatishlar berib borish;

- O'z-o'zini baholashni rag'batlantirish. Har bir o'quvchi o'z nutqlarini yozib olishi va tinglab xatolarni to'g'rilash;

- tinglab tushunish va og'zaki nutq integratsiyasidagi topshiriqlar ustida ishlash. Og'zaki nutqni rivojlantirish tilning qolgan shakllarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Kundalik faoliyatimizda tinglab tushunish va og'zaki nutq

bir biri bilan chambarchas bog'liq. Biz eshitgan ma'lumotlarni tushunib, unga maqsadli tarzda javob qaytara olish;

- O'quvchilarning so'z boyligi, talaffuzi va grammatik bilimlarini shakllantirish;
- Turli kommunikativ nutq vazifalarini qo'llash;
- O'quv jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish;
- O'quvchilarning ishlariga baho berish va fikr bildirish;
- She'riyat tilning boy va rang-barang xususiyatlarini ochib beradi. Lingvistik shakllardan ma'no uchun foydalanish qobiliyatini rivojlantirish;
- Hikoya qilish. O'quvchilar kimdandir oldindan eshitgan ertak yoki hikoyani qisqacha bayon qilish;

– Topishmoq va tez aytishlarni ham aytish;

– Turli xil vaziyatlarga mos rolli o'yinlar ijro etish;

– Dialogik nutqiy vaziyatlar yaratish;

– Fakt va fikrlar o'yini. akti fikrdan ajratib turadigan narsa shundaki, faktlar tekshirilishi mumkin va borligini isbotlash mumkin. Fikr faktlar bilan tasdiqlanishi mumkin, bu holda u argumentga aylanadi. Namuna: O'qituvchi turli narsalar bilan to'ldirilgan qutini olib keladi. O'quvchilar obyektini nima deb o'ylayotgani haqida o'z fikrlarini bildiradi va nima uchun ular shunday deb o'ylayotganini tasdiqlovchi dalillarni keltirish;

– Dars jarayonida munozaralar olib borish. Munozara o'qitish jarayonida olib boriladigan muhim va qiziqarli uslubdir. O'quvchilarning nutq qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlashni o'rganishadi. Munozara o'quvchilarning mazmuniy bilimlarini ham rivojlantirishi mumkin. Ular bir birlari bilan fikr almashib bilimlarini boyitadi. Yangi ma'lumotlar, g'oyalar bilan tanishadilar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. Bunda ona tili va adabiyot darslari "muloqot darslarga" aylanmog'i lozim. O'quvchilar samarali muloqot qila olishlari uchun kommunikativ mashq va topshiriqlar ustida ishlab, o'z ko'nikmalarini rivojlantirishi kerak. Buning uchun esa har bir darsning eng katta qismi kommunikativ vazifalarga ajratilishi kerak. Bunday faoliyat o'quvchilarda darsga qiziqish, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, nutq vaziyatiga mos nutq yaratish, topqirlik, o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Adabiyotlar:

1. I. Azimova. Ona tili bo'yicha savodxonlik kurslarida kommunikativ yondashuvni qo'llash. Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. Respublika IV an'anaviy ilmiy-anjuman materiallari, 2020. 130–135- betlar.
2. Clevenger T. Can One Not Communicate?: A Conflict of Models. Communication Studies, 1991. – P. 350–357.
3. Hymes D. H. On Communicative Competence. In Pride, Sociolinguistics, Baltimore, USA: Penguin Education. 1972. – P. 269-293
4. Z.Kralova. Developing communicative competence and the role of course books. Brno. 2017. – P. 42–85.

Guluzroxon Maxkamova	
Ona tili darslarida iboralar ma'nolarini o'rgatish orqali o'quvchilarning o'quv-ta'limiy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari	56
Dilobar Normuminova	
Ona tili darslarida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish	61
Zilola Hamdamova	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishda mashqlardan foydalanish	66
Kunduz Ibodullayeva	
Kompyuter lingvodidaktikasi va ta'lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati	70
Mahliyo Djakbarova	
Ona tili ta'limida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bog'liq muammolar	74
Javhar Tursunova	
O'zbek tili darslarida milliy realiyalarni o'rgatish xususiyatlari	78
Ma'rifat Xusanova, Farzona Ahmadjonova	
Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablarida til o'qitish asoslari	81
Sevara Qaxramonova	
"Kamsitish" semali so'zlarni guruhlashtirish masalasi	84
Dildora Shodmonova	
Ona tili darslarida lingvodidaktikaning ahamiyati	88
Gavharoy Yormatova	
Tilshunoslikda tolerantlik keng tushuncha sifatida va uning talqini	90
Zera Shabidinova	
Konsept tushunchasi kognitiv lingvistikaning obykti sifatida	94
Muqaddas Allamberganova	
Ona tili ta'limi va zamonaviy lingvodidaktika masalalari	97
Mahliyo Husaynova	
Murojaat vositalarini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalarining ahamiyati	100
Shaxnoza To'rayeva	
DTS va o'quv dasturlari tahlili: Imloviy savodxonlik	104
Orifjon Madvaliyev	
Adabiy tahrir konsepsiyasi: matnni qayta ishlash mohiyati	107
Zebiniso Davronova	
Tasviriy matn yaratish muammolari (xorijiy manbalar tahlili)	116